

הרב שמואל לעשר

חבר המכון הגבוה לתלמוד ע"ש ברן

בענין מותר הפסח

א. פסח בשאר ימות השנה שלמים הוא

איתא בזבחים ב. "כל הזבחים שנובחו שלא לשמן – כשרים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה, חוץ מן הפסח והחטאת, הפסח בזמנו, והחטאת בכל זמן." ופרש"י שם: "דהפסח בזמנו – [פסול] שלא לשמו כל זמן שחיטתו דהיינו מחצות היום של ערב פסח עד הערב אבל קודם לכן ואחר מכאן קיימא לן דפסח בשאר ימות השנה [שלמים] הוא וכל דינו כשלמים."

דין זה ד"מותר הפסח" נמצא בזבחים ח: "פסח בשאר ימות השנה לשמו פסול שלא לשמו כשר." ולפי מסקנת הסוגיא אם שחט הפסח בשאר ימות השנה כשר ויש בו דין שלמים.

ויש לחקור בטיבו של דין זה. האם מותר הפסח הרי הוא כשלמים ממש לכל דבר ולית ביה דין פסח כלל, או דלמא עדיין יש עליו דין פסח? ועוד, הדבר אומר דרשני האיך המהות של ההקדש משתנה לגמרי מקדושת פסח לקדושת שלמים מאליו? ובכלל, מהו היחס בין קרבן שלמים לקרבן פסח? שהרי אע"פ ששניהם קדשים קלים, מ"מ חלוקים הם זמ"ז בכמה דינים.

גם יש להתעורר בדברי הרמב"ם בפירוש המשניות בריש הקדמתו לסדר קדשים, דז"ל:

ומיני הקרבנות הן ארבע. החטאת והאשם והעולה והשלמים או הדומה לשלמים. ואין בתורתנו קרבן בשום פנים לא קרבן יחיד ולא קרבן ציבור זולתי אחד מאלה הד' מינין או כולן.

ויש להבין: אם באמת אין קרבן בתורתנו חוץ מד' מינים, מה נכנס לסוג "הדומה לשלמים"?

ב. הסוגיא בזבחים

איתא בזבחים (ח:-ט):

ת"ר פסח בזמנו, לשמו כשר, שלא לשמו פסול. ובשאר ימות
השנה, לשמו פסול, שלא לשמו כשר. מנא הני מילי, אמר אבוה
דשמואל, אמר קרא, ואם מן הצאן קרבנו לזבח שלמים לה',
דבר הבא מן הצאן יהא לזבח שלמים.

והגמ' מביאה ג' דרשות לדין מותר הפסח:

א. "אם כבש" לרבות פסח שעיברה שנתה ושלמים הבאים מחמת
פסח לכל מצות שלמים, שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק.

ב. דרשה דאבוה דשמואל הנ"ל.

ג. דרשה דרב נחמן בשם רבה בר אבוה: מנין למותר פסח שקרב
שלמים? שנאמר: "וזבחת פסח לה' אלקיך צאן ובקר."

ומסיק הגמ' דיש ג' דינים לג' דרשות אלו:

תלתא קראי כתיבי: חד לעיברה זמנו ועיברה שנתו, וחד
לעיברה זמנו ולא שנתו, וחד ללא עיברה לא זמנו ולא שנתו.¹

ונראה מתוך הסוגיא דיש שני סוגי מותר פסח. א', קודם זמן פסח;
וב', לאחר זמן פסח. ויש להן דינים שונים. וכ"כ תוס' (דף ח: ד"ה
הג"ה), דקודם זמנו בעי עקירה לכו"ע, אבל אחר זמנו לא, דשלמים לשם
פסח קשחיט.²

ויש לעיין, דהלא יש מח' בכל הש"ס בקרבנות אי בעי עקירה או לא
בעי עקירה. מושג זה הובא בפסחים עג., פסחים סד., ועוד, ולמה דיון זה
חסר לגמרי מהסוגיא בזבחים? ולכאורה השמטה זו היא ראייה ברורה
למ"ד לא בעי עקירה. והשיטה מקובצת (דף ט. ד"ה תלתא קראי) עומד על
נקודה זו ומחלק בין פסח קודם זמנו ופסח לאחר זמנו, וז"ל:

¹ ותוס' (שם ד"ה חד לעיברה) מוספים דה"ה לעברה שנתו בלא עברה זמנו.

² וכ"כ השיטה מקובצת (ח: ד"ה בגמ' ובשאר) ותוס' פסחים סב: ד"ה ולר' יהושע.

ונראה לפרש דקרא דלעיל ואם מן הצאן מיירי בקודם זמנו ולהכי בעי עקירה כדפי' לעיל לשמו פסול מכעין הפרט או מריבה ומיעט, אבל אינך קראי מיירי לאחר זמנו ולא משתמע מינייהו דבעי עקירה אלא משתמע מינייהו דלגמרי הוו שלמים בלא עקירה. ולמאן דאמר דלאחר זמנו נמי בעי עקירה אע"ג דלא מוכח מקראי מ"מ יליף לה מקודם זמנו.

יוצא מדבריו דקודם זמנו בעי עקירה לכו"ע (וס"ל כתוס' לעיל), אבל לעומת זאת, לאחר זמנו הוא באמת מח' אי ב"ע אי לא ב"ע. מ"ד דלא ב"ע ס"ל דלגמרי הוו שלמים, מ"ד בעי עקירה יליף לה מקודם זמנו. נסתפקתי אם הלימוד מקודם זמנו לאחר זמנו הוא לימוד גמור מקרא "ואם מן הצאן" כמ"ש השטמ"ק מתחילה, דקרא "ואם מן הצאן" מיירי בקודם זמנו, או דלמא לימוד מסברא, כיון דראוי לפסח צריך לעקור שם פסח להיות שלמים. אבל איך שרק נפרש, דבריו קשין להולמן, דבשלמא קודם זמנו ב"ע, דהא ראוי לפסח וצריך לעקור שם פסח מיניה, אבל לאחר זמנו, לכא' יותר מסתבר לומר שלא צריך עיקרה, שהרי בלא"ה אינו ראוי עוד לפסח, ואיך יתכן למילף אחר זמנו מקודם זמנו, וצ"ע.

ג. אשם שניתק לרעיה

כדי להבין את הענין ביתר עומק, כדאי לעיין בקיצור בדין אשם שניתק לרעיה ובחילוקים בינו למותר פסח.

הדין אשם שניתק לרעיה איתא בפסחים (עג. עג. ג; וע' גם בזבחים ה:):

אמר רב הונא אמר רב אשם שניתק לרעיה ושחטו סתם כשר לעולה. אלמא קסבר לא בעי עקירה. אי הכי כי לא ניתק נמי? גזירה לאחר כפרה אטו לפני כפרה.

והקשה הגמ' על שיטת רב הונא אמר רב למ"ד לא בעי עקירה מהתוספתא:

איתיביה רב חסדא לרב הונא שחטו ונודע שמשכו בעלים את דם וכו' ותני עלה בחול כי האי גונא ישרף מיד. אי אמרת בשלמא בעי עקירה האי פסח הוא וכיון דלית ליה בעלים הוה ליה פסולו בגופו אמטו להכי ישרף מיד. אלא אי אמרת לא בעי

עקירה מרישא הוה ליה שלמים פסולו משום מאי משום דבר
אחר דקא שחיט ליה אחר תמיד של בין הערבים עיבור צורה
בעי ... אלא מחוורתא כדשני מעיקרא יוסף בן חונאי היא.

מסקנת הגמ' דהתוספתא כשיטת יוסף בן חונאי היא דס"ל שחטו כל
שאר זבחים לשם פסח או חטאת פסולה (משנה זבחים ב.).

ויש להעיר דהגמ' מדמה פסח בשאר ימות השנה לאשם שניתק
לרעיה. ונראה מקופיא דהנחה זו מחודשת ביותר, דהלא אשם שניתק
לרעיה אינו דומה למותר פסח בכלל. דהנה נחלקו הראשונים אם הצורך
בניתוק הוא מדרבנן או מדאורייתא (ע' תוס' זבחים ה: ד"ה הגה"ה; וע'
רש"י פסחים עג. ד"ה אשם שכתב שהלכה למשה מסיני דצריך ניתוק), ויש
מהראשונים שס"ל שנתהפך ע"י הניתוק לגמרי לעולה. וכן משמע מדברי
רש"י בזבחים (ה: ד"ה ניתוק). ויותר מבואר כן בשיטה מקובצת (תמורה
השמטות יח. ד"ה דאי עבר), וז"ל: "דכיון דהלכה באשם [דהוי] עולה אם
הקריבו אשם פשיטא דעובר דכל המשנה בקדשים עובר משום מוצא
שפתיך תשמור."

אע"פ שיש שיטה אחרת בראשונים,³ מ"מ נראה מרש"י וברור
בשיטה מקובצת דאשם שניתק לרעיה נתהפך לגמרי לעולה עד כדי כך
דעובר באיסור שינוי קודש אם שחטו לשם אשם אחר הניתוק.⁴

ושאלנו לעיל בדין מותר הפסח, האיך המהות של ההקדש משתנה
לגמרי מקדושת פסח לקדושת שלמים מאליו? ואפשר לתרץ דדין של
מותר פסח קרב שלמים בשאר ימות השנה הוא משום שכל קרבן פסח יש
בו ב' אפשרויות: יכול להיות פסח ביי"ד ניסן, וגם יכול להיות שלמים
בשאר ימות השנה. ולכא' אפשר לומר ע"פ דברי השיטה מקובצת (תמורה
יט. ד"ה תוד"ה א"ה) דזה משום דיש לקרבן פסח שתי קדושות מתחילה –
קדושת שלמים וקדושת פסח. דכתוב שם "למאי דמשני מותר פסח קרב
שלמים אלמא עבדינן כאילו הופרשה לשלמים משום פסח ושלמים בחד

³ ע' בספר הישר לר"ת (ס' תקי"ד), וע' תוס' (מנחות ד. ד"ה אשם). וע' במאמרו של הרב
נתנאל הכהן וידרבלנק (קול צבי חוברת ח' עמ' 136-113).

⁴ וע' ריטב"א (שבועות יב. ד"ה אלא לאו) ורגמ"ה הובא בשיטה מקובצת (מנחות ד.).

בקתא הן. ולכן, המותר פסח אינו מתהפך מפסח לשלמים, אלא יש לכל קרבן פסח שתי קדושות מתחילה. וכן משמע בתו"כ (דבורא דנדבה, פרשה יד פרק יח אות ד), ונחזור לזה לקמן.

ועפ"ז יש להקשות, האיך השווה הגמ' מותר הפסח לאשם שניתק לרעיה, הלא אשם שניתק לרעיה לכא' ליכא שם עולה עליו קודם הניתוק כמ"ש. ועוד יש לעיין, האם עובר באיסור שינוי קודש אם שחט פסח לשם שלמים. ונראה פשוט מן הסוגיא דליכא איסור שינוי קודש בשאר ימות השנה, ואדרבה, יש קרבן בידו וצריך להקריבו כדין מותר פסח שהוא שלמים. וכ"כ רש"י בתמורה (יט. ד"ה אביי). אבל צ"ע אם דין זה שייך בפסח ששחטו שלא לשמו בזמנו, דלכאורה כיון דפסול (כמבואר במשנה ריש זבחים) וא"א להקריבו כדין שלמים, אפשר לומר דהוא עובר באיסור שינוי קודש אע"פ שיש בו כבר קדושת שלמים. ואח"כ מצאתי שהרב מרכזי אילן (תורת הקודש חלק ג סימן ח) והרב אריה לייב מאלין (חידושי רבי אריה לייב חלק ב' סימן ו' עמוד יא-יג) עומדים על נקודה זו.⁵ וכתב הרב אילן דכל פסח יש לו קדושת שלמים מתחילה עד כדי כך שהוא מניח בצ"ע אם עובר באיסור שינוי קודש ככל משנה בקדשים אם שחט הפסח לשם שלמים אפ' בזמנו, כיון שדין שלמים ביה ג"כ. נחזור לזה לקמן.

ד. מח' רש"י תוס' בפסח ששחטו לאחר זמנו

איתא במשנה בפסחים ס :

השוחט את הפסח על החמץ עובר בלא תעשה.⁶ רבי יהודה אומר, אף התמיד. רבי שמעון אומר, הפסח בארבעה עשר, לשמו חייב, ושלא לשמו פטור. ושאר כל הזבחים, בין לשמן ובין שלא לשמן פטור. ובמועד, לשמו פטור, שלא לשמו חייב. ושאר כל הזבחים, בין לשמן בין שלא לשמן חייב חוץ מן החטאת ששחטו שלא לשמה.

⁵ הוא מביא ראיה מהרמב"ם (הל' קרבן פסח ד: ט) שכתב שם דעכו"ם הבא להתגייר יכול להפריש פסח. וס"ל לר' אילן דע"כ מהני משום קדושת שלמים שיש בו, ע"ש. וע' מקדש דוד (קונטרס אחרון ג: ב) שמסביר דברי הרמב"ם באופן אחר.

⁶ "לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין לבקר זבח חג הפסח" (שמות לד כה).

והקשה הגמ' (סד.) מהסיפא על מ"ד לא בעי עקירה:

ובמועד לשמו פטור וכו'. טעמא דשלא לשמו, הא סתמא פטור. אמאי, פסח בשאר ימות השנה שלמים הוי. שמעת מינה, פסח בשאר ימות השנה בעי עקירה. אמר רבי חייא בר גמדה, נזרקה מפי חבורה ואמרו: כגון שהיו בעלים טמאי מת, ונדחין לפסח שני, דסתמיה לשום פסח קאי.

ופרש"י שם (ד"ה הא סתמא): ד"כל כמה דלא עקר שם פסח מיניה הוא פסח, ושחטו בשאר ימות השנה ופסול, " וכן סובר המאירי (דף ס. ודף סג.). אבל תוס' חולקים ומסבירים השו"ט בענין אחר. דהנה איכא למידק מרישא איפכא, דהיינו שכתוב במשנה במועד לשמו פטור; טעמא דלשמו, הא סתמא חייב? והרי הגמ' לא מתייחסת לדיוק זה כלל. ולכן הביאו תוס' דברי ר"ת: "גריס ר"ת הכי לשמו אמאי פטור שלמים לשם פסח קשחית ש"מ בעי עקירה פירוש דאי לא בעי עקירה אפילו שחט לשמו כשר דשלמים לשם פסח כשר דהא מכשיר לעיל ר' יהושע שוחט אחרים לשמו."

ויש להקשות על פרש"י, מהו הישוב לקושית תוס', הא איכא למידק מרישא איפכא? ועוד צ"ב מה היא נקודת המח' בין רש"י ותוס'. הרמב"ן בחידושו (חולין ל. ד"ה ה"ג רש"י) מסביר שיטת רש"י דס"ל דיש חילוק בין משמעות של שחיטה בסתמא לבין משמעות של שחיטה שלא לשמה. רש"י ס"ל דסתמא לא מקריא שלא לשמו, דכיון שהוא פסח, כל סתמא לאו שלא לשמו הוא, ולכן למ"ד לא בעי עקירה, אם שחטו לשם פסח פסול. וכן סבור המאירי (פסחים ס:), שכתב בפירושו, "פסח בשאר ימות השנה כגון שהפריש פסחו ואבד ויצא ידי חובתו באחר ונמצא אחר הפסח הרי הוא קרב שלמים ואינו צריך עקירה ר"ל שיאמר איני שוחטו לשם פסח אלא לשם שלמים שאף בלא עקירה סתמו שלמים הוא." ומבואר מתוס' ביומא (סג. ד"ה טעמא) דס"ל לא כרש"י דכתבו שם דפסח בשאר ימות השנה סתמיה לאו לשמו קאי ולכן למ"ד לא בעי עקירה, אם שחטו לשם פסח כשר.⁷

⁷ וע' קרן אורה (זבחים ח: ד"ה וכאן מצאנו) ותפארת יעקב (חולין ל. ד"ה בתורד"ה והוינין) שהסבירו מח' רש"י ותוס' עד"ו.

ויש להסביר את נקודת המח' בין רש"י ותוס' אם שחטו הפסח לאחר זמנו לשם פסח אם פסולה אם לאו למ"ד לא בעי עקירה דתלוי אם הפסח לאחר זמנו עדיין שם פסח עליו או נהפך לשלמים לגמרי.⁸ רש"י ס"ל דהפסח אינו נהפך לגמרי לשלמים לאחר זמנו ועדיין יש לו מקצת קדושת פסח אפ' לאחר זמנו, ולכן אם שחטו לשמו פסול, ותוס' ס"ל דנהפך הפסח לשלמים לגמרי לכל דיני שלמים כמ"ש השיטה מקובצת לעיל, ולכן לית ביה קדושת פסח כלל, ואם שחטו לשם פסח כשר, דהא "שלמים לשם פסח קשחיט".⁹

ה. זמן אכילת מותר הפסח

לפי הנ"ל יש להקשות, דלפי תוס' והשיטה מקובצת, אם הפסח נהפך לשלמים לגמרי לכל דיני שלמים, למה זמן אכילה של מותר פסח אינו כשלמים, דמבואר בזבחים לו. (וע' תוס' זבחים ט. ד"ה והשלמים; וע' פסחים פט.). דמותר פסח נאכל ליום ולילה ושלמים נאכל לשני ימים ולילה אחד?

ועוד קשה, דכתוב בתורת כהנים (דבורא דנדבה, פרשה יד פרק יח אות ד):

אם כשב – לרבות פסח שעבר זמנו ושלמים הבאין מחמת הפסח לכל מצות שלמים שיטענו סמיכה ונסכים ותנופת חזה ושוק אבל אינן נאכלין אלא ליום ולילה כתחלת הקדשן, בן עזאי אומר אינן נאכלין אלא בלילה ואינן נאכלין אלא צלי.

ומשמע מדברי החכמים, ובפרט ממילת "אלא," דשלמים הבאים מחמת הפסח שעבר זמנו הרי הוא כשלמים לכל מצות שלמים חוץ מזמן אכילתו, ודין זה נובע מקדושת הפסח שבו.

⁸ ע' קול צבי חוברת ח' עמ' 162-137.

⁹ וכ"כ מו"ר הרב מיכאל רוזנצווייג שליט"א בקול צבי חוברת ח, בענין שינוי בעלים ושלא למנוויי בקרבן פסח, ע"ש עמ' 21-18.

וכן מדייק הגרי"ז (זבחים ט. ד"ה תוד"ה והשלמים), וראוי לציין דבריו כאן:

יש לחקור אם הוא דין בפני עצמו בשלמים הבאים מחמת פסח דנאכלים ליום ולילה, כמו שמצינו בשלמי נזיר דנאכלים רק ליום ולילה, או דילמא כיון דבאים מחמת פסח, ופסח אינו נאכל אלא ליום ולילה נשאר עליהם דין פסח לגבי אכילתם, ואינו דין בפ"ע.

והוכיח הגרי"ז דהתו"כ הנ"ל דדין אכילת המותר הוא משום דלענין דין אכילה נשאר עליו דין פסח, ולכן הקשה לפי"ז למה לא יהיה נאכל רק עד חצות, כמו פסח.

ומתוך הגרי"ז בשם הגר"ח דהא דאין הפסח נאכל אלא עד חצות, אין זה דין בקרבן עצמו, דמצד הקרבן זמנו ליום ולילה, וזמן חצות דנתנה תורה הוא דין במצות אכילת קרבן פסח, כמו דאמרינן שאינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא צלי, דודאי אין זה דין בקרבן עצמו, אלא הוא דין בקיום מצות עשה של אכילת הפסח. וכמו כן זמן חצות הוא דין בקיום המצוה, ולא זמן של אכילת הקרבן. ולכן, במותר הפסח כשנעשה שלמים לא נשאר עליו אלא דיני הקרבן של הפסח ולא דיני אכילת הפסח, ולכן נאכל ליום ולילה, ולפי"ז לא תהא מחשבה פוסלת בו אלא אם חשב להקטירו אחר עמוד השחר, וגם לא יעשה נותר אלא אחר עמוד השחר, דפיגול ונותר הם דינים בקרבן, ומצד הקרבן הלא זמנו עד הבוקר.

אבל צ"ע לפי הבנת הגר"ח, האיך מסביר שיטת בן עזאי דס"ל אסור לאכול המותר פסח ביום ואינו נאכל אלא צלי, ופשוט דזה מחמת הדין קיום מצות עשה של אכילת הפסח אבל ליכא מצות קרבן פסח, דהא לאחר זמנו הוא?

ותירוץ הרב משה סולובייצ'יק (חידושי הגר"מ והגרי"ד, בדין מותר הפסח, עמוד צ-צג במהדורה תניינא) בחילוק יותר דק. דיש ב' דינים באכילת בשר הפסח. א', ממצות אכילת פסח בליל ט"ו, ודין זה נלמד מ"ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות יב:ח), ובנוגע לזה אתקש מצות אכילת פסח למצה מרור, וכולם אינם אלא עד חצות. ב', ממצות אכילת קדשים, ודין זה נלמד מ"ואכלת לפני ה' אלוך מעשר דגן וכו' ו

(דברים יד:כג).¹⁰ ובדין זה אין שום זיקה בין פסח למצה ומרור ולית ביה דין חצות.

ומחדש הרב משה דדין חצות תלוי רק בדין א', דהיינו מצות אכילת קרבן פסח בליל ט"ו, ולא שייך בפסח לאחר זמנו. משא"כ בדין ב' של מצות אכילת קרבן פסח שהוא שייך אפ' לאחר זמנו משום דאע"פ דאינו זמן מצות אכילת פסח, עדיין יש לו שם בשר קרבן פסח. ולפי זה יש להבין שיטת בן עזאי שהוא ס"ל דהבשר של הפסח אפ' לאחר י"ד יש עליו דיני קרבן פסח, דהיינו איסור אכילת יום ודין צלי. אבל דינים אלו נובעים מדין מצות אכילת קדשים ולא מדין מצות אכילת פסח בליל ט"ו.

עכ"פ נחזור לעניינינו, הלא שיטת תוס' צ"ב לפי הבנת הגרי"ז בתורת כהנים. דאם המותר פסח נהפך לשלמים לגמרי לאחר י"ד, למה אינו נאכל לשני ימים ולילה אחד כשלמים דעלמא? ועוד קשה, דמשמע מדברי התורה כהנים דפסח לאחר זמנו נאכל ליום ולילה מתוך מקצת קדושת הפסח שיש לו, "כתחלת הקדשן", אבל לכאורה ס"ל לתוס' דלית ביה קדושת פסח כלל לאחר פסח.

ותירוץ מו"ר הרב נתנאל וידרבלנק (קול צבי חוברת ח') דיש לומר דאפ' לפי החכמים בתורת כהנים הפסח נהפך לשלמים לגמרי לאחר זמנו, אלא שנהפך למין שלמים דנאכל ליום ולילה כמו שלמי נזיר. ועוד, יש מהראשונים שס"ל דעיקר מצוות שלמים לאכול בתוך יום הראשון. וכ"כ הרמב"ן עה"ת (ויקרא ז:טז-יז), ומדייק מלשון המקרא "ביום הקריבו את זבחו יאכל, וממחרת והנותר ממנו יאכל." (וכ"כ השיטה מקובצת זבחים נו: ד"ה תוד"ה ת"ל).

ואפשר לומר דזוהי ג"כ דעת הראב"ד, שהוא מפרש התורה כהנים הנ"ל בענין זה:

אבל אינן נאכלים אלא ליום ולילה כתחלת הקדשו פירוש נקטיה ביה חומרי שלמים וחומרי פסח מיהו נאכלים ביום ובכל מאכל והנך נמי שלמים נינהו ורמינן עלייהו כל חומרי דאשכחן

¹⁰ ע' הרמב"ן (מ"ע ששכח הרמב"ם מצוה א') דמונה מצות אכילת קדשים במנין המצות שלו.

בשלמים ואינן נאכלים אלא ליום ולילה דאהני להו חומרא
דפסח לשוינהו כשלמים דחמירי בעלמא.

ואפשר לומר בפירוש הראב"ד שהוא סובר ד"כתחילת הקדשו"
דהיינו ההקדשה מתחילה יש לה שתי קדושות: קדושת פסח וקדושת
שלמים.¹¹ ולכן, יתכן לומר דזוהי הבנת תוס' בזמן אכילת מותר פסח
שאע"פ דס"ל שהפסח נהפך לשלמים לגמרי, שלמים כזו דיש לו שתי
קדושת בהקדשתו מתחילה נאכל רק ליום ולילה, כעין שיטת הרמב"ן
והראב"ד.

המורם מכל הנ"ל, דיש ב' שיטות בראשונים בפסח בשאר ימות
השנה. נראה דבין לפי תוס' בין לפי רש"י, הפסח קודם זמנו בעי עקירה,
ולכן אם שחטו לשם פסח פסולה. אבל הם חולקים בפסח לאחר זמנו,
דרש"י ס"ל דאם שחטו הפסח לאחר זמנו לשם פסח פסולה, דעדיין יש שם
פסח עליו במקצת. והתוס' והשיטה מקובצת ס"ל דפסח לאחר זמנו נהפך
לשלמים לגמרי.

ו. שיטת הרמב"ם

ונראה שיש שיטה שלישית בראשונים בדין מותר הפסח, וזוהי שיטת
הרמב"ם. כתב הרמב"ם בהל' ק"פ (ד:ז) דפסח שעברה שנתו ושלמים
הבאים מחמת הפסח הרי הם כשלמים לכל דבר. ובהמשך שם (הל' ח) כתב
שפסח שנתערב בשלמים יקרבו כולן שלמים. אבל השמיט הרמב"ם זמן
אכילת מותר פסח.

והקשו האחרונים¹² דבפסחים פט. מבואר בדבר א' מותר פסח חלוק
משלמים דעלמא, דשלמים נאכלין לב' ימים ולילה א', ומותר הפסח אינו
נאכל אלא ליום ולילה. והעירו מדברי הרמב"ם בהל' מעשה הקרבנות

¹¹ וע' אור שמח (מעשה קרבנות י:ו) שסובר דפליגי הרז"ה והראב"ד בפרק תמיד נשחט
(פסחים יח ע"ב בדפי הרי"ף) אם מצוה מן המוכחר לאכול השלמים ביום ראשון או
מצותו שוה לכל הזמן, ע"ש. ויתכן לומר שהראב"ד לשיטתו שסובר כהרמב"ן דעיקר
מצותו לאכל השלמים ביום ראשון כמ"ש בפירושו על תורת כהנים.

¹² ע' קרן אורה (זבחים ח: ד"ה ובדברי הרמב"ם).

(י:ו-ז) שלא הביא הרמב"ם זמן אכילת מותר הפסח בתוך שאר יוצאי דופן בזמן אכילת שלמים, ומשמע שלענין זמן אכילתו שוה לשלמים דעלמא. ובאמת הוא משמיט דין זה לגמרי. ולכן המנ"ח (פרשת צו מצוה קמא) והצל"ח (פסחים ס: ד"ה ומה) ס"ל דלפי הרמב"ם מותר הפסח נאכל לשני ימים ולילה אחד כשלמים דעלמא. וצ"ע, דזה נגד הגמ' בזבחים לו. והגמ' פסחים פט., ולא מצינו מי שיחלוק על דין זה בגמ'.

ונחלקו האחרונים מה היא שיטת הרמב"ם בעקירת שם פסח בק"פ בשאר ימות השנה. הלחם משנה (פסולי מוקדשין ד:טו) סבר דפסק הרמב"ם כמ"ד בעי עקירה,¹³ אבל הצל"ח (שם) והקר"א (זבחים ח: ד"ה ובדברי) חולקים וס"ל דלפי הרמב"ם לא בעי עקירה, ואפ' אם שחטו סתם קודם זמנו לא בעי עקירה.¹⁴

ולפע"ד, לפי הצל"ח דברי הרמב"ם בהל' מעשה קרבנות (יח:יב) מובנים כפשוטם, שכתוב שם, "השוחט את הפסח בחוץ אפילו בשאר ימות השנה בין לשמו בין שלא לשמו חייב, שהפסח בשאר ימות השנה שלמים הוא." ולכאורה, הרמב"ם סובר דלא בעי עקירה כיון שפסח בשאר ימות השנה בין קודם זמנו בין לאחר זמנו שלמים הוא.¹⁵

ואם באמת פסק הרמב"ם דמותר הפסח נאכל לשני ימים ולילה אחד כשלמים דעלמא, וכן לא בעי עקירה בפסח בשאר ימות השנה אפ' קודם זמנו, כהבנת הצל"ח, מצינו גישה קיצונית בשיטת הרמב"ם. דלכאורה לפי הרמב"ם חוץ מ"ד ניסן, הפסח נהפך לשלמים לגמרי ואפ' בלי עקירה. תוס' סוברים דאין צריך לעקור שם פסח רק לאחר זמנו, כיון דאינו ראוי

¹³ הם מדייקים מהל' ק"פ (ד:ג) דאם ס"ל לא ב"ע למה ס"ל להרמב"ם שאם שחט הפסח אחר שנודע שמשכו הבעלים את ידיהם או מתו או נטמאו ונדהו לפסח שני הרי זה ישרף מיד, אי לאו דס"ל דבעי עקירה.

¹⁴ הקר"א הניח דברי הרמב"ם בצ"ע בגלל שיש כמה סתירות בשיטתו, ע"ש.

¹⁵ אבל קשה, דהרמב"ם כתב בפירוש המשניות (פסחים ה:ד) דאם שחט הפסח במועד לשמו פטור מאיסור לא תשחט על החמץ כיון דהפסח פסול, וזה נגד הצל"ח דכתב דס"ל הרמב"ם דזה כשר בדיעבד ולא עלו לשם חובה כדין שלמים. אבל יש לחלק דכתב הרמב"ם דזה בתנאי שיהיה נדחה לפסח שני ומשה"כ אפשר דיש לקרבן זו שם פסח אע"פ שאחר זמנו, ולכן פסול אם שחטו לשם פסח קודם פסח שני.

לפסח אחר י"ד, אבל לפי הרמב"ם אפ' קודם זמנו, כשהוא ראוי להיות פסח ב"ד ניסן, אפשר לשוחטו בסתם והוי שלמים. זה חידוש עצום, וצ"ב בדבר.

ועכשיו נחזור לקושיות מתחילת הסוגיא:

- (א) האם יש איסור שינוי קודש אם שחטו פסח בזמנו לשם שלמים.
- (ב) האיך הגמ' בפסחים עג השווה עקירת אשם שניתק לרעיה לעקירת מותר פסח, הלא הם חלוקים זמ"ז. האם דין מותר פסח כדין שאר מותרות.
- (ג) ובענין הפסח קודם זמנו ופסח לאחר זמנו, השטמ"ק (זבחים ט. ד"ה תלתא מקראי) כתב דמ"ד בעי עקירה יליף לאחר זמנו מקודם זמנו. וצ"ע, דבשלמא קודם זמנו בעי עקירה כיון דראוי לפסח, אבל לאחר זמנו אינו ראוי לפסח כלל, ולא דמי לעקירה קודם זמנו כלל.
- ויש עוד שאלות כלליות בדין מותר פסח:
- (ד) מה טיבו של דין מותר הפסח. האיך הפסח נהפך לשלמים.
- (ה) ובכלל, מהו היחס בין קרבן שלמים לקרבן פסח.

ז. המהלך של רבי אריה לייב מאלין

הקשה הרב לייב מאלין (חי' רבי אריה לייב מאלין ח"ב סימן ו') על שיטת רש"י (שס"ל דאם שחטו הפסח שעבר זמנו לשם פסח פסולה) דבסברא צ"ב, דאי לא ב"ע ומשום כך חל עליו דין מותר והוי שלמים, מאי נפ"מ לשם מה שחטו, אם לשם פסח או לשם שלמים? ועוד קשה, למה מסיק הגמ' פסחים עג דמ"ד אם שחטו בחול (בי"ד ניסן) ישרף מיד ס"ל כיוסף בן חונאי, שהוא סובר אם שחטו כל זבחים לשם פסח פסולה (כמ"ש במשנה זבחים ב.). ולפי רש"י יש תירוץ פשוט בשוחטו פסח שעבר זמנו לשם פסח, ולמה הגמ' לא מתרץ כן.¹⁶

¹⁶ ולא זכיתי להבין קושיא זו, דהלא הנדון בגמ' בשחטו בזמנו, וס"ל לרש"י אם שחטו לאחר זמנו לשמו פסולה, ויש טעמא רבה לחלק ביניהם, דשחט פסח בזמנו לשם פסח הפסח אינו פסולה! ולכן ע"כ צריך לומר ס"ל להתנא דתני עלה בחול כי האי גוונא ישרף מיד כיוסף בן חונאי היא, וצ"ע.

כתב ר' לייב ג' יסודות:

(א) דדין של קודם הפסח דהוי שלמים ודין של אחר הפסח הם שני דינים נפרדים, דלאחר הפסח דהוי שלמים הוא דין של מותרות.

(ב) הפסח בהקידשו יש לו שני דינים: דין פסח ודין שלמים.¹⁷ ולכן, אם רוצה להקריבו לשלמים קודם זמנו, צריך לעקרו להדיא לשם שלמים, אבל לאחר זמנו נשתנה דינו והסתמא שלו נעשה שלמים, אבל עכ"פ דין פסח אית בו ואם מקריבו מפורש לשם פסח פסולה.

(ג) בזמן פסח ליכא כלל לדין שלמים שבו, ואם שחטו לשם שלמים פסולה, דהשם שלמים נפקע ממנו לגמרי.

והדבר צ"ב, דאם יש לו דין שלמים לאחר זמנו, למה נפקע קדושת שלמים בזמנו, והאיך חוזר לאחר זמנו.

ומפרש ר' לייב דנראה שיש שני דינים במותר הפסח. א', יש לו שתי קדושות מתחילת הקדשו, דהיינו קדושת פסח וקדושת שלמים. ב', דין מותר פסח כשאר מותרות. ובגמ' פסחים צו: מבאור דבזמן פסח ליכא לדין שלמים שבו, וכשנקבע ע"י קביעות חצות (או ע"י זמן שחיטתו לפי רבה התם), השם שלמים נפקע ממנו לגמרי אפ' כשיעבור זמן פסח. שהרי כתוב בגמ' דהפסח שנמצא קודם שעת שחיטה (ורבה ס"ל חצות) ירעה עד שיסתאב, אבל אח"כ קרב שלמים. נמצא דאם הפסח ראוי ונקבע, השם שלמים שבו נאבד ממנו לעולם.

וביסוד זה מתרץ כל הקושיות. אם הפסח ראוי ונקבע ע"י קביעות זמנו, הדין שהוא צריך לקרב שלמים לאחר הפסח רק מחמת הדין ב', ר"ל הדין מותר הפסח כדין שאר מותרות, ולא מחמת הדין א' דההקדשה מתחילה שיש בו דין פסח ודין שלמים. דהיינו, אם הפסח נמצא בזמן שחיטתו, אם שחטו לאחר זמנו לשם פסח כשר אפ' למ"ד לא ב"ע.

¹⁷ יש כמה ראיות ליסוד זה. כבר ראינו דברי התורת כהנים לעיל שהמותר פסח נאכל ליום ולילה כתחילת הקדשו. וע' תוספות זבחים יב. ד"ה הג"ה. וע"ע חזו"א תמורה (קמא) סימן לד אות א שהביא ראיות ליסוד זה מתמורה יט.

ולכן, הגמ' (פסחים עג. עג:) אינו משווה עקירת אשם שניתק לרעיה למותר פסח רק בדין מותר פסח כשאר מותרות, שהרי לא דמי הקדשה של אשם שניתק לרעייה (דליכא ביה קדושת עולה מתחילה) להקדשת פסח (שיש לו קדושת שלמים מתחילת הקדשו). וכן א"א לאוקמיה הדין דאם שחטו בחול ישרף מיד בשחטו לאחר פסח לשם פסח, דהיכא שהיה הפסח בזמן פסח ואח"כ נעשה מותר, אז ליתא לגמרי לדין שלמים שבו שיש בפסח קודם זמנו, שכבר קבעתו חצות או זמן שחיטה בדין פסח, ונפקע ממנו שם שלמים. והא דנעשה שלמים אח"כ הוא רק משום דין מותר פסח דהוי שלמים, ומשו"ה אם לא ב"ע ואם שחטו לשם פסח כשר.

ושיטת רש"י דאם שחטו לאחר זמנו לשם פסח פסולה מיירי רק בכה"ג שלא היה כלל בזמן שחיטת הפסח ראוי להקריבו לשם פסח, ולא חל בו כלל קביעות דחצות ונשאר בו השם שלמים שהיה מקודם ולא חל בו כלל דין מותר.

לפי זה, אפשר שיש לפסח אחד ג' שלבים:

(א) פסח קודם זמנו שייך להיות פסח או שלמים כתחילת הקדשו.

(ב) פסח בזמנו, דהיינו י"ד ניסן, נפקע ממנו קדושת שלמים.

(ג) פסח לאחר זמנו, יש בו ב' ציורים: א', אם נקבע ע"י קביעת חצות, מקריב שלמים רק מחמת הדין מותר פסח. ב', אם אינו נקבע ע"י קביעות חצות, מקריבו שלמים מחמת קדושת שלמים שיש לו מתחילה.

ויש ליישב עפ"ז גם דברי השטמ"ק (זבחים ט. ד"ה תלתא מקראי) שכתב דלפי מ"ד בעי עקירה לאחר זמנו יליף דין זה מקודם זמנו. אפשר לומר דמיירי בפסח שאינו ראוי להיות נקבע ע"י חצות, כגון אם נאבד, ולכן נשאר בו קדושת שלמים שיש לו מתחילה קודם זמנו. ואם צריך לעקור קודם זמנו, גם צריך לעקור לאחר זמנו.¹⁸

וראוי להביא את דברי השטמ"ק (תמורה יט. ד"ה תוד"ה א"ה) שהם ראייה חשובה דהפסח יש לו שתי קדושות מתחילת הקדשו: "אע"ג דאם

¹⁸ יש להעיר שמהלכו של ר' לייב הוא בשיטת רש"י, ולא ברור שמתאים עם דברי השטמ"ק שסובר דפסח לאחר זמנו נהפך לשלמים לגמרי, וצ"ע.

ולדה יקרב פסח האם תעמוד לשלמים אין חששא בזה דפסח ושלמים כחד בקתא דמי. וכעין זה כתב החזו"א (תמורה קמא סימן לד אות א), והוא מחלק בין אשנ"ל למותר הפסח, והביא ראיה ליסוד זה מתמורה יט:

שהרי קדושת עולה לא חל מעיקרא [באשנ"ל] ... ומיהו ... יש בפסח כח קדושת שלמים שהרי יכול לעקרו ולא חשיב דיחוי לענין פסח כיון דלענין שלמים אינו דחוי וכשיוולד זכר חוזר להקרבת פסח דפסח ושלמים בני ביתקא חדא נינהו ועוזרין הקדושות זה את זה.

לענין איסור שינוי קודש או דיחוי, לפי דברנו, נראה דאם שחטו קודם זמנו או לאחר זמנו אינו עובר באיסור שינוי קודש, דבין דין א' (שיש ב' קדושות מתחילה) ובין דין ב' (כמותרות דעלמא) יש בו שם שלמים, ופשיטא דלא משנה בקדשים אם שחטו לשם שלמים. אבל אם שחט הפסח בזמנו, נראה שהוא עובר באיסור שינוי קודש, דבזמן פסח ליכא כלל לדין שלמים שבו, והשם שלמים נפקע ממנו לגמרי. ודלא כהצ"ע של הרב אילן דלעיל, דנראה לפי דברנו דפשיטא דעובר על איסור שינוי קודש.

ומהו היחס בין קרבן שלמים לקרבן פסח? והאיך הפסח נהפך לשלמים? לפי דברנו, נראה דלא קשיא כלל, דמתחילת הקדשת הפסח יש בו דין שלמים ודין פסח, ולא נהפך כלל, דפסח ושלמים בני חדא בקתא הן כמ"ש השטמ"ק והחזו"א. ובלשונו הזהב של הרב שמשון רפאל הירש (ויקרא ג:ו), קרבן פסח "הוא מבחינת המושג אחד ממיני השלמים".

ונחזור לדברי הרמב"ם בפירוש המשניות בריש הקדמתו לסדר קדשים. דכתוב שם שיש רק ד' מיני קרבנות בתורתנו: החטאת, האשם, העולה, והשלמים או הדומה לשלמים. מהו "הדומה לשלמים"? לאור כל הנ"ל אפשר לומר דהרמב"ם מכוון לקרבן פסח, דפסח ושלמים הוו חד מינא, כמ"ש האחרונים הנ"ל. וכך מדייק המנחת אברהם (זבחים ח"א עמוד קז) מדברי הרמב"ם שם. ובאמת, מבואר שהרמב"ם מכוון לפסח (ולבכור ולמעשר), דהא כתב בהל' מעשה הקרבנות (א:ב-ג):

וכל הקרבנות בין של צבור בין של יחיד ארבעה מינין: עולה, וחטאת, ואשם, ושלמים. ועוד יש שם שלשה מיני קרבן יחיד והם: הפסח, והבכור, והמעשר.

ח. מהלכו של מו"ר הרב מיכאל רוזנצווייג

ואפשר להציע מהלך אחרת בסוגיא. מו"ר הרב מיכאל רוזנצווייג שליט"א הסביר היחס של הקרבן פסח לקרבן שלמים בענין אחר, בפרט לשיטת הרמב"ם והשטמ"ק בתמורה. דיש לומר שלא כר' לייב שיש לפסח אחד ג' שלבים, דזה דוחק גדול.

לכאורה, יש רק ב' קדושות לפסח מתחילת הקדשו. אבל קשה, למה פקע קדושת שלמים ממנו בי"ד?

וי"ל דשיטת הרמב"ם בסוגיא היא שהפסח בשאר ימות השנה בין קודם זמנו בין לאחר זמנו שלמים הוא, בכל דיני שלמים, כמ"ש הצ"ח. ולכאורה לא בעי עקירה, ונאכל לשני ימים ולילה אחד.

ונמצא דנהי דהפסח יש לו שתי אפשרויות מתחילה, דהא יכול ליקרב לפסח או לשלמים, אבל הפסח אינו נהפך לשלמים לעולם, ושם שלמים לא נפקע ממנו אפ' בי"ד ניסן. אלא דהפסח לעולם הוא זבח שלמים, רק שהוא קרבן שלמים מיוחד בשם "הפסח שלמים". ולא כמש"כ ר' לייב מאלין דהקרבן נשתנה בג' שלבים, אלא מתחילה ועד סוף הוא זבח שלמים.

ובי"ד ניסן, התורה מדגישה ומזהירה שהפסח צריך ליקרב לשמו, בקדושת פסח שבו. ובאמת, יום י"ד הוא יום מועד בגלל הקרבת הפסח כמבואר בקרא: "אלה מועדי ה', וכו', בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח לה'" (ויקרא כג: ד-ה). אבל כל זה נובע מחמת קדושת הפסח שבו, שצריך ליקרב לשמו בי"ד. אבל בעצם הפסח הוא אחד ממיני זבח שלמים מעולם, כמ"ש הרש"ר הירש.

ולכן, מחדש מו"ר הרב רוזנצווייג שליט"א שאם שחטו הפסח בזמנו לשם שלמים, אע"פ שהפסח פסול, אינו עובר באיסור שינוי קודש, דזה לא מקרי שחיטה שלא לשמה, שלעולם הוא זבח שלמים.¹⁹

¹⁹ ואפשר שזה ספקו של הרב מרדכי אילן דלעיל: אם הפסח הוא מין של זבח שלמים, ולכן אינו עובר באיסור שינוי קודש, או דלמא אפ' אם פסח ושלמים בני חדא ביתקא, כמש"כ השיטה מקובצת, הם ב' מיני קרבנות שונים, ולכן הוא עובר באיסור שינוי קודש אם שחטו הפסח בזמנו לשם שלמים.